

*До спеціалізованої вченої ради
у Національній академії внутрішніх справ,
03035, м. Київ, Солом'янська пл., 1*

ВІДГУК

***опонента, доктора юридичних наук, професора
Погорецького Миколи Анатолійовича на дисертаційне дослідження
Карпенка Віктора Миколайовича
на тему «Право свідка на професійну правничу допомогу у
кримінальному провадженні», поданого на здобуття ступеня доктора
філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»***

Актуальність теми дослідження. Наближення законодавства України до законодавства ЄС вимагає імплементації та дотримання європейських стандартів та принципів, поваги до прав людини та гарантування їх дотримання у всіх галузях права. Так склалося історично, що кримінальний процес України завжди мав так званий обвинувальний ухил, що характеризувалось бажанням сторони обвинувачення отримати показання у будь-який спосіб. Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях неодноразово наголошував на фактах порушення прав людини під час отримання показань, особливо на початковому етапі розслідування.

Свідок не є активним учасником кримінального процесу, а вступає в нього «по волі випадку», проте має встановлений законом обов'язок давати показання, а тому в більшості випадків не може відмовитись від участі в процесі (крім прямо передбачених Конституцією України та КПК України випадків, коли свідок має право відмовитись давати показання). Обов'язку свідка брати участь у кримінальному процесі незалежно від його волі та бажання має кореспондуватися обов'язок держави забезпечити реалізацію права свідка на професійну правничу допомогу, що є гарантією дотримання прав людини в кримінальному процесі, проте часто свідки неозізані в наявності в них такого права та механізмів його реалізації.

Водночас попри члененні реформи національного кримінального процесуального законодавства, таке право у свідка з'явилося лише в 2010 році

і з того часу зазнавало постійних трансформацій, у зв'язку з чим досі нерозв'язаними залишаються ряд питань участі адвоката у кримінальному провадженні під час давання показань свідком чи участі свідка у проведенні інших процесуальних дій. Зокрема досі немає єдності щодо правової природи функцій особи, яка надає правову допомогу свідку; не визначено чітко правовий статус такої особи; для свідка не передбачено надання безкоштовної правової допомоги і не передбачено, хто несе витрати на таку правову допомогу. Як показує проведений В. М. Карпенком аналіз емпіричного матеріалу значна кількість опитаних (68%) погоджуються з необхідністю роз'яснювати в повістці про виклик свідка його право з'явитись на виклик з адвокатом, водночас опитані не розуміють статус такого адвоката, адже не змогли визначитись з його назвою в кримінальному провадженні (адвокат, представник, консультант), 41% опитаних вважають недоцільним забезпечення права свідка на отримання професійної правничої допомоги безоплатно за рахунок держави.

З огляду на це дисертаційне дослідження В. М. Карпенка, спрямоване на розв'язання теоретичних та практичних проблем гарантування та реалізації права свідка на професійну правничу допомогу у кримінальному провадженні сприятиме науковому забезпеченню практичних працівників знаннями щодо розв'язання проблем забезпечення права свідка на професійну правничу допомогу, а тому таке дослідження є **актуальним** для науки та практики кримінального процесу.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність. Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані В. М. Карпенком, є науково обґрунтованими, а їх **достовірність** підтверджується правильно обраною методологічною базою, та досить репрезентативною та вагомою емпіричною базою дослідження, яка відображена у вигляді результатів вивчення рішень Конституційного Суду України та постанов Верховного Суду; рішень у справах, які розглядалися ССПД; ухвал та вироків національних судів;

результатів вивчення матеріалів кримінальних проваджень; узагальненими результатами опитування 125 адвокатів та 110 слідчих, дізнавачів, прокурорів м. Кисва, Київської, Вінницької, Чернігівської та Тернопільської областей протягом 2020-2022 років; офіційних статистичних даних, опубліковані на сайті Судової влади України та Офісу Генерального Прокурора. Використанням власного практичного досвіду роботи в прокуратурі, податкових органах а в адвокатурі.

Об'єкт дослідження визначено як правовідносини, що виникають та розвиваються під час реалізації права свідка на професійну правничу допомогу у кримінальному провадженні, предметом дослідження є право свідка на професійну правничу допомогу у кримінальному провадженні. Вказані об'єкт і предмет дослідження повною мірою окреслюють проблемні питання права свідка на професійну правничу допомогу в кримінальному провадженні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до положень Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року, схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 року № 1393-р; Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021. Робота узгоджується із Стратегією розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016-2020 роки (постанова загальних зборів НАПрН України від 3 березня 2016 року). Тематикою наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020-2024 роки (наказ МВС 11 червня 2020 р. № 454) та виконана відповідно до Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2018-2020 роки (пункти 1.1.6, 1.4.5; рішення Вченої ради НАВС від 26 грудня 2017 року (протокол № 28/1). Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 29 вересня 2020 року (протокол № 20).

Оцінка змісту дисертації. Високий ступінь обґрунтованості результатів дослідження зумовлений внутрішньо узгодженою **структурою** дисертаційної роботи, яка забезпечує логічну послідовність викладення матеріалу та засвідчує системний характер наукового дослідження. Структура дисертаційного дослідження повною мірою розкриває поставлені завдання, об'єкт та предмет дослідження й охоплює як теоретичний, так і практичний аспект досліджуваної проблематики, забезпечує логічну послідовність викладення матеріалу та системний характер наукового дослідження, а зроблені дисертантом висновки в цілому дають можливість встановити сутність та значення вивчених проблем та вказують на **обґрунтованість** та завершеність наукового дослідження.

Мета дисертаційного дослідження сформульована дисертантом досить лаконічно, чітко і вдало та полягає в розв'язанні теоретичних та практичних проблем гарантування та реалізації права свідка на професійну правничу допомогу у кримінальному провадженні, формулюванні обґрунтованих пропозицій, спрямованих на удосконалення кримінального процесуального законодавства України. Відповідно до поставленої мети було чітко сформульовано та розкрито завдання дисертаційного дослідження.

У **першому** розділі автор послідовно розкриває генезис розвитку права свідка на правову допомогу у кримінальному провадженні на землях України, розпочинаючи з перших правових документів Київської Русі і закінчуючи сучасними нормативно-правовими актами незалежної України та приходить до висновку що на території сучасної України (за часів Київської Русі, Речі Посполитої, Української козацької держави, Російської імперії, СРСР) свідок не мав права користуватися професійною правничою допомогою під час його участі у кримінальному провадженні. Також автор проводить ґрунтовний теоретичний аналіз сутності та змісту права свідка на професійну правову допомогу в чинному законодавстві України та порівнює його з законодавством зарубіжних країн, основну увагу приділяючи пострадянським країнам. Автор обґрунтовує позицію, що слова «юридична», «правова» та «правнича» допомога є словами-синонімами.

Заслужують на увагу також визначені В.С. Карпенком основні ознаки професійної правничої допомоги свідку у кримінальному провадженні, а саме: 1) є різновидом професійної правничої допомоги у кримінальному провадженні; 2) надається адвокатом особі, яка має процесуальний статус свідка; 3) має юридичний зміст та полягає у наданні інформації та консультуванні з правових питань; роз'ясненні прав свідка і процедур їх реалізації; участі у допиті свідка та інших процесуальних діях за участю свідка; складенні і поданні заяв, клопотань та інших процесуальних документів, обумовлених реалізацією процесуальних прав свідка як учасника кримінального провадження; 4) надається з метою забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів свідка, недопущення їх порушень, сприяння їх відновленню в разі порушення.

У **другому** розділі здобувач дослідив гарантії реалізації права свідка на професійну правову допомогу в кримінальному провадженні, послідовно розглянувши питання набуття свідком права на професійну правничу допомогу; суб'єктів надання професійної правничої допомоги свідку у кримінальному провадженні та процесуального статусу адвоката, який надає правничу допомогу свідку у кримінальному провадженні.

Служною є позиція автора, що процесуальна форма набуття повноважень адвоката свідка не повинна носити дозвільний характер, а тому не потребує винесення окремого рішення особи, яка здійснює досудове розслідування чи судове провадження, а є виключним волевиявленням свідка. Заслужує на увагу також пропозиція про необхідність вдосконалення чинного законодавства та передбачення обов'язку держави забезпечити свідку право на безоплатну правову допомогу під час допиту свідка на досудовому розслідуванні у кримінальному провадженні, де не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, і предметом допиту є встановлення причетності свідка до вчиненого діяння.

У **третьому** розділі автор розглядає практичні питання реалізації права свідка на професійну правову допомогу у кримінальному провадженні.

зупиняючись на наданні професійної правничої допомоги під час допиту свідка, участі свідка в інших слідчих (розшукових) діях та під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Автор робить слушний висновок, що недоліком сучасного правового регулювання питання участі адвоката свідка в кримінальному провадженні є відсутність правової норми, яка б визначала процесуальний статус адвоката свідка, що не дозволяє йому ефективно реалізовувати право на професійну правничу допомогу та не відповідає вимозі правової визначеності законодавства.

Слід погодитись з пропозицією про необхідність законодавчого врегулювання процесуальної форми участі адвоката у допиті свідка, наділивши його такими правами: надавати консультації свідку як до початку проведення допиту, так і під час його проведення; ставити з дозволу слідчого запитання свідку для уточнення і доповнення його відповідей; заперечувати проти незаконних дій слідчого, детектива, дізнавача чи прокурора щодо порядку проведення допиту з посиланням на норму закону, яка порушується; подавати клопотання щодо процесуального порядку проведення допиту та чи застосування технічних засобів фіксації, а також з пропозицією визначити права адвоката під час застосування до свідка заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема: бути поінформованим про процесуальний статус особи, якій надається правничу допомогу; ознайомлюватись із документом про виклик; бути присутнім під час розгляду клопотань про застосування щодо свідка заходів забезпечення кримінального провадження. Чітка правова визначеність прав адвоката сприятиме більш ефективній взаємодії адвоката з свідком та з іншими учасниками кримінального провадження і сприятиме результативності процесуальних дій, що проводяться за участі свідка.

Наукова новизна дисертаційного дослідження В. М. Карпенка визначається тим, що за характером і змістом розглянутих питань ця дисертація є одним із перших у сучасній вітчизняній науці кримінального процесу

комплексним дослідженням, у якому на монографічному рівні викладено проблеми реалізації права свідка на професійну правничу допомогу у кримінальному провадженні. У дослідженні сформульовано ряд нових наукових положень, висновків та пропозицій, які мають істотне значення для теорії кримінального процесу та юридичної практики понять, положень, висновків та рекомендацій, до найголовніших із яких можна віднести:

вперше доведено, що під час допиту свідка, предметом якого є встановлення його причетності до вчиненого діяння, він повинен мати можливість скористатися правничою допомогою, в тому числі і безоплатною за рахунок держави; доведена доцільність закріплення на рівні загальної вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій правила щодо гарантування реалізації засади свободи від самовикриття; запропоновано права свідка та адвоката свідка поділяти на такі групи: 1) права свідка, які він реалізовує безпосередньо під час проведення процесуальних дій (права адвоката свідка обумовлені гарантуванням реалізації прав самим свідком); 2) права свідка, реалізація яких доручається адвокату (здійснюється адвокатом у формі представництва інтересів свідка);

Наукову новизну та практичне значення для кримінального процесу мають пропозиції щодо удосконалення норм Кримінального процесуального кодексу в частині доповнення КПК України (с. 258-261) на рівні загальної вимоги до проведення слідчих (розшукових), яке стосується гарантування реалізації принципу свободи від самовикриття та правом не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї та ряд інших пропозицій удосконалення норм КПК щодо порядку виклику свідка, права свідка оскаржувати певні рішення, дії чи бездіяльність слідчого, детектива, дізнавача, прокурора, слідчого судді, які стосуються інтересів свідка.

Повнота викладу наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації, у наукових працях. Викладені у дисертаційній роботі положення, висновки і рекомендації в достатньо повно відображають предмет дослідження та вирішують поставлені завдання.

Основні наукові результати дисертаційного дослідження відображено у 10 наукових публікаціях, серед яких чотири статті у наукових фахових виданнях України, одна – у науковому періодичному виданні інших держав з юридичного напрямку, та п'ять тез у збірниках доповідей, оприлюднених на міжнародних та підсумкових науково-практичних конференціях.

Апробація результатів дисертації відбулася належним чином, адже основні положення дисертації були оприлюднені та доповідалися у виступах на міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема: загальноакадемічній підсумковій науково-теоретичній конференції «Генезис держави і права: розвиток загальноєвропейських цінностей» (м. Київ, 15 травня 2020 року); міжнародній науково-практичній конференції «Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення» (м. Запоріжжя, 23-24 липня 2021 року); міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми кримінального процесу та криміналістики» (м. Харків, 29 жовтня 2021 року); X міжнародній науково-практичній конференції «Правове регулювання суспільних відносин в умовах сталого розвитку» (м. Київ, 10 грудня 2021 року); міжнародній науково-практичній конференції «Право як ефективний суспільний регулятор» (м. Львів, 18-19 лютого 2022 року).

Практична значимість результатів дисертаційного дослідження полягає в тому, що сформульовані висновки і пропозиції виведено та можуть бути використані у:

законодавчій діяльності – при внесенні змін і доповнень до норм КПК України з метою вдосконалення положень, які регламентують порядок реалізації права свідка на професійну правничу допомогу у кримінальному провадженні;

практичній діяльності правоохоронних органів України при розробленні та вдосконаленні відомих нормативно-правових актів, підготовці посібників, методичних рекомендацій з питань тактики проведення слідчих (розшукових) та процесуальних дій за участю свідків;

освітньому процесі – при підготовці лекцій, методичних рекомендацій і дидактичних матеріалів з навчальних дисциплін «Кримінальне процесуальне право», «Адвокатура», а також при проведенні занять за відповідними дисциплінами в системі підвищення кваліфікації співробітників правоохоронних органів;

Викладене вище є підставою для загальної позитивної оцінки дисертації Карпенка Віктора Миколайовича на тему: «Право свідка на професійну правничу допомогу у кримінальному провадженні» як самостійного наукового дослідження актуальної і важливої для науки і практики проблеми.

Водночас, не зупиняючись більш детально на загальній позитивній оцінці роботи, слід звернути увагу на деякі спірні, дискусійні положення і висловити окремі зауваження, як підґрунтя для обговорення під час прилюдного захисту, зокрема:

1. На с. 22 дисертації автор зазначає, що емпіричним підґрунтям дисертаційного дослідження, зокрема, стали зведені дані опитування 125 адвокатів та 110 слідчих, дізнавачів, прокурорів м. Києва, Київської, Вінницької, Чернігівської та Тернопільської областей протягом 2020-2022 років. На думку опонента, з метою вивчення обізнаності людей щодо своїх прав доцільно було б опитати й громадян, які залучались до кримінального провадження як свідки, щодо їх обізнаності в праві залучати адвоката для надання професійної правничої допомоги.

2. У підрозділі 1.3. «Міжнародний досвід забезпечення права свідка на професійну правничу допомогу у кримінальному провадженні» автор досліджував досвід зарубіжних країн. Основну увагу приділивши пострадянським країнам. З європейських країн автор дослідив особливості кримінального процесу ФРН та Австрії. Виходячи зі змісту дослідження доцільно було б в назві підрозділу вказати про дослідження саме зарубіжного досвіду регулювання цього питання.

Водночас враховуючи наміри України щодо якнайшвидшої європейської інтеграції, а також нещодавнє отримання нашою державою статусу кандидата в

членів Європейського Союзу, на думку опонента, більшу увагу слід було зосередити на дослідженні законодавства країн Європи щодо права свідка на правову допомогу в кримінальному провадженні, а також вимог законодавства ЄС, які Україна повинна буде імплементувати в національне законодавство.

3. В дисертації автор наголошує на необхідності законодавчого врегулювання процесуальної форми участі адвоката у допиті свідка та визначення його процесуальних прав (с. 211), а також надає відповідні пропозиції удосконалення норм КПК (с. 258-261), але всі пропозиції стосуються удосконалення норм КПК щодо стадії досудового розслідування, хоча в роботі автор згадує про «судове провадження», «судове засідання». У зв'язку з цим потребує уточнення позиція автора щодо доцільності залучення адвоката свідка на стадії судового розгляду кримінального провадження.

4. Автор в дисертації згадує позицію Л.Д. Удалової, яка у своїй монографії «Теорія та практика отримання вербальної інформації у кримінальному процесі України» (2005 року) вказала на необхідність проведення допиту неповнолітніх свідків в присутності адвоката, який пояснював би йому норми кримінального процесуального законодавства (с. 40), проте у своїй роботі автор не дає пропозицій щодо обов'язкового залучення адвоката для певної категорії свідків, тому це питання потребує уточнення під час захисту.

5. На думку опонента, наукове дослідження було б більш глибоким та мало б ще більшу практичну цінність, якби автор навів приклади з кримінальних проваджень щодо практичних проблемних питань, які виникали в кримінальному провадженні під час залучення адвоката свідка, та надав конкретні рекомендації щодо вирішення таких проблем.

Проте зазначені опонентом зауваження і побажання мають переважно дискусійний характер, відображають власну наукову позицію й можуть слугувати підставою для наукової полеміки під час прилюдного захисту дисертації і в цілому не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність в цілому, оформлення. Зміст дисертації відповідає заявленій дисертантом науковій спеціальності (081 – «Право»), робота пройшла належну апробацію. Дисертація є кваліфікованою, завершеною працею, у якій **не виявлено порушень академічної доброчесності**. Дослідження підготовлено зрозумілою, юридично й літературно грамотною мовою. Наукові положення, висновки та рекомендації викладені чітко, стисло та логічно, що забезпечує легкість і доступність їх сприйняття. Оформлення дисертації загалом відповідає встановленим МОН України вимогам.

Викладене вище дає підстави дійти остаточного висновку про те, що дисертація Карпенка Віктора Миколайовича на тему: «Право свідка на професійну правничу допомогу у кримінальному провадженні», яка подана на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 – «Право», є завершеною кваліфікаційною працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності розв'язують конкретну наукову проблему та мають важливе значення для науки кримінального процесу та практичної діяльності правоохоронних органів під час залучення свідків до кримінального провадження.

У цілому дисертація відповідає вимогам Тимчасового порядку присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 167 (в редакції Постанови КМ № 608 від 09.06.2021), а її автор, – **Карпенко Віктор Миколайович**, заслуговує на присудження йому ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 – «Право».

Опонент:

проректор з науково-педагогічної роботи
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
доктор юридичних наук, професор

06.07.22р.

Микола ПОГОРЕЦЬКИЙ